

Orosz László

Petőfi 1–4.

Egy kritikai kiadás harminc éve

Harminc évvel az 1., húsz évvel a 2., hattal a 3. kötet után 2003-ban megjelent Petőfi költeményei kritikai kiadásának 4. kötete. A négy kötet az 1838-ban az aszódi evangélikus algimnázium tanévzáróján elmondott, "Immár kész koszorúnk" kezdetű hexameteres verstől az 1846. december végére keltezett *Egy gondolat bánt engemet* című költeményig Petőfi 566 versének hiteles szövegét tartalmazza. S nemcsak a szövegeket. A Jegyzetek tájékoztatnak a kéziratokról, a versek megjelenéséről, keletkezéséről, tartalmazzák a megértésükhöz szükséges, illetve az ezt elmélyítő magyarázatokat, a párhuzamokat, a szövegváltozatokat, kitérnek az egykorú bírálatokra és fordításokra is.

Az 1. kötet jegyzeteinek bevezetésében Kiss József többek között ezt írta: "Az öt-hat kötetre tervezett sorozatban Petőfi összes fennmaradt verses műveit és műfordításait közöljük (eltekintve a drámák közé tartozó Shakespeare-fordításoktól). Az elveszett, ill. tévesen Petőfinek tulajdonított művekre vonatkozó adatokat kötetről kötetre a jegyzetek bevezetésében ismertetjük. Ugyanott említjük meg a költő prózai, ill. drámai műveiben előforduló esetleges versbetéteket is.

A kétes hitelű verseket a hitelesektől elkülönítve, függelékben, annak a kötetnek a végén közöljük, amelybe keletkezési idejüknel fogva tartoznak."

A 4. kötet azonos helyén Kerényi Ferenc már megjelöli a következő két kötet időkorét is: "az V. kötet az 1847-ben, [...] a VI. az 1848-ban és 1849-ben írt verseket tartalmazza majd."

A kritikai kiadás Petőfi költeményeit keletkezésük időrendjében közli, a nagyobb elbeszélő költeményeket (*A helység kalapács*, *János vitéz*) sem sorolja külön kötetbe, mint a nagyobb epikai műveket a Vörösmarty- vagy az Arany-kiadás. Az egyes költemények keletkezési idejét természetesen nem mindig lehetett pontosan megállapítani, ezért többnyire szögletes zárójelben -tól -ig időhatárokat találunk. A jegyzet tájékoztat a keltezéssel szemben felhozható ellentétes véleményekről is, így pl. a 4. kötetet záró említett költemény 1846. [dec. vége] keltezéséről Martinkó András és Fekete Sándor korábbi eredetet valószínűsítő nézetét.

Petőfi önálló kiadványban is megjelentetett versciklusait (*Cipruslombok Etelke sírjáról*, *Szerelem gyöngyei*, *Felhők*) a kiadás egyévtizedében közli, csak a Cipruslombok befejező darabja elé illeszt egy időrend szerint odatartozó költeményt. A *Szerelem gyöngyeivel* egyidősnek tekinthető néhány vers (köztük *A jó öreg kocsmáros*) a ciklust követi. A *Felhőknek* mind a hatvanhat darabja a ciklus feltételezhető kezdő és záró keltezését kapta: Szalkszentmárton, [1845. nov. 25-] 1846. [márc. 10.]. A közbeeső időre datálható versek (köztük *Az örült*, a *Mért vagyok én még a világon*, a *Tündérialom*, a *Vajda Péter halálára*) megelőzik ezeket. Ciklust alkot a rejtélyes személytől (Desseffy grófnő?) ihletett *Szerelem gyötrelme* hat verse (218–223) is.

Általánosan elfogadott szabály szerint kritikai kiadásban a szerző életében megjelent utolsó közlést kell alapszövegül elfogadni, csak a nyilvánvaló toll- és sajtóhibákat kijavítva főszöveggé közzélni. E kiadás készítői azonban jó okkal eltértek ettől. Az 1842 és 1846 közötti versek alapszövegének nem Összes költeményei 1848-ban kiadott, a költő által föltehetően nem vagy csak sietősen korrigált második, hanem 1847 elején megjelent első kiadását fogadták el, mivel annak a szövegét Petőfi gondosan ellenőrizte.

Vannak olyan Petőfi-versek is, amelyek nem kerültek be az 1847-ben megjelent kötetbe. A *Levél Várady Antalhoz* például, amelyet joggal tartanak határkönek a költő pályáján, a cenzor tilalma (sőt följelentése) miatt csak 1870-ben jelenhetett meg. Jókai közölte *A Honban* értelemszerű javításokkal és a javítások megokolásával. Ám közlése is emendálásra szorult, ezt Varjas Béla végezte el az 1951-ben megjelent kritikai kiadásban. Kerényi Ferenc alapszövegül Varjasét fogadta el, de azt részben Jókai közlését és ahhoz fűzött megjegyzéseit figyelembe véve, részben saját megfontolásból javította. Javításait mind a 35 variáns közlésében megokolta. Noha igen pontos és gondos munkát végzett, maradt egyetlen eltérés a szöveg és a javítás indoklása között: a 91. sor végén "a három pont elhagyása indokolatlan" – írta, a vers kérdéses helyéről azonban elmaradtak a pontok (lehetséges, hogy a nyomdász figyelmetlenségéből).

Nem tudományos igényű kiadásokban, a korábbi kritikaiakban is, Havas Adolféban (1892–93) és Varjas Bélaéban (1951) a költő által sajtó alá rendezett *Összes költeményeit* megelőző zsengek a Függelékbe kerültek. E kiadás 1. kötetének az elején, időrendi helyükön található ezek. Részben autográf kéziratokból, részben egykorú másolatokból, részben hiteles későbbi közlésekből lehetett megállapítani a szövegüket. A Petőfi kézírásában fennmaradt, 1995-ben előkerült, 1996-ban nyomtatásban is megjelentetett *Ibolyák* című, verseket és novellákat tartalmazó füzetből két addig ismeretlen Petőfi-vers és másik négynek a változata került elő. Ezeket a 3. kötet Pótlások című fejezete közölte, ugyanott találjuk az 1. kötetben 2. darabként közölt, a *Hűtlenhez* című vers 1979-ben előkerült szövegéből való variánsokat is. Mivel pedig időközben bebizonyosodott, hogy az 1. kötetbe 47. számmal fölvetett hexametersort nem Petőfi írta, szükségessé vált a sorszámozás megváltoztatása (2–1=1): ezért a 3. kötetet záró 332. után a 4.-et a 334. számú vers nyitja. Kérdés azonban, hogy az így helyreállított számozás véglegesnek tekinthető-e, mivel nem lehet kizárni, hogy Petőfi elveszett versei közül néhány még előkerül. (A szerkesztés gondosságát mutatja, hogy a 3. kötet pótlásai közé az *Ibolyák*ból fölvetett *Engesztelésnek* egy kimaradt szakaszával teljessé vált szövegét a 4. kötet újra közli a Pótlások között.)

Az 1. kötetben közölt zsengek közül több a költő által 1841 őszen Pozsonyban Neumann Károlynak ajándékozott *Láncz versei* című kéziratok gyűjteményben maradt fenn. A kritikai kiadás nemcsak elfogadja ezt a vitatott címet, de nem is említi, hogy egyes Petőfi-kutatók *Lant verseinek* olvasták a címet.

A köteteknek mintegy kétharmad része tartalmazza a Jegyzeteket, ezek terjedelme azonban jóval nagyobb mértékben meghaladja a versekét, ugyanis ezeket apró betűvel nyomták. Se szeri, se száma a Petőfiről való emlékezéseknek, ezek gyakran nem hitelesek, utólag igazították őket a már halhatatlan költő emlékéhez, ellentmondásokat is tartalmaznak. A kutató belevész az emlékezés tengerébe, ez lehet az oka annak is, hogy Petőfi teljes és hiteles életrajza mindmáig várat magára: Ferenczi Zoltán 1896-ban megjelent 3 kötetes életrajzában sok a tévedés. Fekete Sándorénak 1973-ban csak az első kötete jelent meg, nem folytatódott. A kritikai kiadás nagy érdeme, hogy többnyire sikeresen teremtett rendet az emlékezések és kutatói megállapítások ellentmondásai között.

Lássunk erre néhány példát a most megjelent 4. kötetből!

A négy ökrös szekér keletkezési idejét Havas kiadása 1845. őszi hónapjaira, Varjasé szept. 26 – okt. 7. közöttre teszi. Ferenczi

életrajzán alapul ez, aki a költőnek csak 1845. őszi borjádi tartózkodásáról tudott. Kerényi kiadása azonban külön alfejezetben foglalkozik a borjádi látogatásoknak és az ott írt verseknek időrendi kérdéseivel (245–247. 1.), s több adat figyelembevételével arra a következtetésre jut, hogy Petőfi júl. 26. és aug. 9. között is, majd szept. 26. és okt. 7. között is töltött mintegy két-két hetet Borjádona a Sass családnál. Az említett vers szövege (éjjeli szekerezés, szénailat, holdvilág) is, az emlékezések is nyári, nem őszi éjszakára vallanak, ezért az ő keltezése: Borjád, 1845. [aug. 9. előtt].

A *csárda romjaival* kapcsolatban talán lényegtelennek látszó, mégis megoldandó kérdés volt, a Szalkszentmárton közelében szóba jöhető hét csárda közül melyikhez köthető a költemény. Helyi hagyomány alapján Dienes András a Duna melletti révcárdát jelölte meg, ez azonban Petőfi idejében nem volt rom, 1936-ig állott. Mezősi Károly és Matics Pál 1969-ben terepbejárással döntötte el, hogy a ma Tass községhez tartozó Fehértó-pusztán talált pince fölött állhatott a Petőfőtől 1845-ben látott csárdarom. (L. Mezősi Károly: *Közelebb Petőfihez*, 1972, 206–217. 1.)

A *Tündéralom* keletkezéséről szóló másfél oldal nagy része azt vitatja, ki lehetett az ihletadó múzsája. Egyesek szerint a sárszentlőrinci Hittig Amália, akivel 1845-ben Borjádona újra találkozott Petőfi, mások szerint az aszódi Cancriny Emma, akihez *A hűtlenhez* című vers szól, ismét mások az 1839 nyarán Ostffyasszonyfán megismert Tóth Rózára gondolnak, akihez Petőfi több verset írt. (Fölmerült még egy bizonyos Neumann Klárcsi neve is, őt azonban Juliskának hívták, tíz évvel idősebb volt az aszódi diák Petőfinél, s később tanárának, Koren Istvánnak a felesége lett.) Végül azonban azt fogadjuk el igaznak, amit a jegyzet írója Horváth Jánostól idéz: „Sem Tóth Rózát, sem Hittig Amáliát nem tekintem tehát a *Tündéralom* szerelmi történet leányalakjának; de igenis, Petőfinak az utóbbival való váratlan találkozását a *Tündéralom*-ihlet fölfakasztójának. A költeménybeli szerelmi történet sokkal irreálisabb jellegű, semhogy életrajzi fejezetet kereshetnénk mögötte.” (Lényegében egybeesik ezzel Illyés Gyula véleménye: „Nem a kis Hittig Amália vagy a csöngői szerelem: Tóth Róza személye elevenedik meg, hanem annál sokkal csodálatosabb: maga az első szerelem.”)

Az ehhez a költeményhez fűzött magyarázatok Byron, Shelley, Shakespeare, Vörösmarty műveivel való párhuzamokra hívják fel a figyelmet. Aligha dönthető el, hogy tudatos átvételek, olvasmányélmények tudatossá nem vált fölmerülései vagy véletlenszerű párhuzamok ezek, mint más Petőfi-művek világ- és magyar irodalmi rokon motívumai is. A kritikai kiadásnak mindenesetre fontos feladata ezekre fölhívni a figyelmet.

A Petőfi költeményeit tartalmazó kritikai kiadás nemcsak a két utolsó kötet híján befejezetlen, befejezhetetlen azért is, mert új adatok mindig fölmerülhetnek, új meglátások mindig kiegészíthetik korábbi ismereteinket. Nemcsak elveszett, „állítólagos”, csak címről ismert Petőfi-versek kerülhetnek elő, a jegyzetek is módosulhatnak. A *Pálnapkor* című, Kecskeméten írt vers keletkezéséről azt olvassuk, „lehet”, hogy „Jókai kecskeméti háziasszonyának fiát”, Gyenes Palit ünnepelte névnapján a versbeli vidám társaság. Azonkívül, hogy Gyenes Pali Jókai házigazdájának nem fia, hanem unokaöccse volt, Sütő József *Petőfi egy boldog napja Kecskeméten* című tanulmányában (Irodalomtörténeti Közlemények 1990. 1. sz., újból in: S.J.: *Századok lelke*, Kiskunhalas, 1995, 138–142) részletesen megrajzolta a költemény élményhátterét, felsorolva azokat is, akik rokoni vagy baráti kapcsolatok révén a névnap összejövetel résztvevői lehettek. (Meggondolandó, hogy a terített asztal melletti mulatozáshoz jobban illik a kéziratban, az *Ibolyákban* is szereplő kancsó, mint a kiadásokban talált kulacs, noha a kotyogás inkább az utóbbi hangja.) Sütő egy másik tanulmányában (*Forrás* 1973. jan.-febr., újból in: i.m. 126–173) meggyőző érvekkel valószínűsítette, hogy a *Hortobágyi kocsmárosné, angyalom* kezdetű Petőfi-verset már a megjelenése előtt ismerték, énekelték a kecskeméti diákok.

Kecskemétnél maradva: az emlékezések eltérései miatt aligha lehet kideríteni a teljes igazságot Petőfi, Jókai és Ács Károly közös kötetének kiadási tervéről. Ha – mint valószínű – volt is ilyen terv, bizonyára csak terv maradt, lehetséges, hogy valóban a cenzor közbelépése miatt. Petőfi Kecskemétről írott leveleiben (Bajzának, Szeberényi Lajosnak) nem említi. Jókai az esetre való emlékezését azzal zárja: „leírtuk Petőfi betiltott költeményeit sok példányban, úgy osztattak ki azok a közönség között.” (Nem került elő egy sem közülük, igaz, az Ács által szerkesztett kéziratot diáklapnak, a *Calliopénak* sem maradt egyetlen példánya sem. Megjegyzem még, hogy Ács Károly nem 1824-ben született mint az 1. kötet 386. oldalán találjuk: 1823. júl. 14-én keresztelték Ráckevén. A cenzor neve az 1992-ben megjelent *Kecskeméti életrajzi lexikonban* Schembera József /1788–1850/, 1842–44-ben a kegyesrendiek főgimnáziumának igazgatója volt Kecskeméten.)

Kritikai kiadást nemcsak szerkeszteni nehéz, hanem olvasni sem könnyű. Egyszerre kell figyelniük a versre és a hozzá tartozó jegyzetre. (Nem lehetne a rá vonatkozó jegyzetet közvetlenül a vers után tenni?) A minél többet és minél pontosabban elmondás szándéka a jegyzetekben utalásokkal, zárójelekkel, rövidítésekkel szabdaltnak mondatokat eredményez. Lássunk egyetlen példát *A nép* című vers szállóigévé vált 14. sorának („Haza csak ott van, hol jog is van”) jegyzetéből!

„Szellemi hátországát a francia enciklopédisták hazafogalmától (tulajdon és személy biztonsága —> haza = jog + tulajdon) a Kommunista Kiáltványig vezette le Lukácsy Sándor (*Aszimmetrikus ihletek*. ItK 1969. 659-661.); vitapartnere, Fekete Sándor viszont azt rója fel, hogy nem talált konkrét mintát (Fekete: Pev 181–182.). Ez az igény – úgy véljük – teljesíthetetlen, bár kielégítésére számos kísérlet történt. Müller Lipót *Saint-Just Esprit de la Révolution et de la Constitution de France* (Paris 1791) című művében találta meg a legközelebbi párhuzamot: „Où il n’y a pas de loi, il n’y a pas de patrie c’est pour quoi les peuples qui vivent sous le despotisme, n’en on point.” (III. fejezet, 332; Müller: i.m. 47.) Nem folytatom: a magyarázat hasonló utalásokkal az idézetnek kb. négyszeresével folytatódik. A Fekete: Pev feloldása a Rövidítésekben található: Fekete Sándor: Petőfi evangéliuma. A költő és a francia forradalmak. Bp. 1989. 431. 1. Müller i. m. (idézett műve) *A nép* 3. sorának magyarázó jegyzetében szerepel: Petőfi Politikai költészet és Béranger. Bp. 1924. Eötvös-Füzetek III. 47.

A kiadás 1. és 2. kötetét Kiss József, a 3.-at és 4.-et Kerényi Ferenc készítette. (A „Sajtó alá rendezte” kifejezés aligha elegendő annak a sokirányú munkának a megnevezésére, melyet végeztek.) Az 1. kötetben Kiss József mellett Martinkó András, a 2.-on Ratzky Rita és Szabó G. Zoltán, a 3.-on sajtó alá rendezőként +Kiss József (főszöveg), Kerényi Ferenc, +Martinkó András, Ratzky Rita, Szabó G. Zoltán (jegyzetek), szerkesztőként Kerényi Ferenc szerepel, a 4.-en csak Kerényi Ferenc mint sajtó alá rendező. Az egyes kötetek Bevezetés a jegyzetekhez című fejezetében találunk tájékoztatást arról, hogyan oszlott meg a munka a címlapon feltüntetett munkatársak között, továbbá említést a munka címlapra nem került segítőiről is. Mindenesetre kiderül, hogy az oroszlanrész Kiss Józsefre, majd Kerényi Ferencre esett.

Kiss József halála (1992) után Kerényi Ferenc szinte hihetetlen munkabírásától, széles körű tudásától és alaposságától remélhetjük, hogy az 5. és 6. kötetre nem kell oly sok évig várnunk, mint az előbbiekre.

Petőfi Sándor összes költeményei. Kritikai kiadás. Bp. Akadémiai Kiadó. 1. (1838–1843), 1973; 2. (1844. január–augusztus), 1983; 3. (1844. szeptember–1845. július), 1997; 4. (1845. augusztus–1846), 2003.